

BÉLA
BARTÓK

4

SLOVENSKÉ
ĽUDOVÉ
PIESNE

SLOVENSKÉ ĽUDOVÉ PIESNE

zapísal a systematizoval

BÉLA BARTÓK

Súborné vydanie

IV.

zväzok

SLOVAK FOLK SONGS

transcribed and classified by

BÉLA BARTÓK

Complete Edition

IV.

Volume

Editori/Editors

Alica Elscheková, Oskár Elschek

SLOVENSKÉ ĽUDOVÉ PIESNE

zapísal a systematizoval

BÉLA BARTÓK

Súborné vydanie

IV.

zväzok

SLOVAK FOLK SONGS

transcribed and classified by

BÉLA BARTÓK

Complete Edition

IV.

Volume

Hudobné centrum, Bratislava 2022

Béla Bartók
Slovenské ľudové piesne

Súborné vydanie
IV. zväzok

Vydalo Hudobné centrum, Bratislava 2022 ako svoju 193. publikáciu

S finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky

Editori ALICA ELSCHÉKOVÁ, OSKÁR ELSCHÉK, redaktor VLADIMÍR GODÁR,
jazyková redaktorka KATARÍNA GODÁROVÁ, revízia prekladov ZUZANA
GODÁROVÁ, KATARÍNA GODÁROVÁ

Obálka súborného vydania: Pergamen

Zalomenie: AEPRESS s.r.o.

Tlač: VEDA, vydavateľstvo SAV

Publikácia vyšla v spolupráci so Slovenskou národnou knižnicou

Print: ISBN 978-80-89427-69-7

EAN 9788089427697

PDF: ISBN 978-80-89427-70-3

Obsah

Úvod k IV. zväzku zbierky <i>Slovenské ľudové piesne</i> Bélu Bartóka	9
Einführung in den IV. Band der Sammlung <i>Slowakische Volkslieder</i> von Béla Bartók	11
Introduction to the Fourth Volume of the Collection of <i>Slovak Folk Songs</i> by Béla Bartók.....	13
Alica Elsčeková – Oskár Elsček: Béla Bartók v európskej a slovenskej kultúre 19. – 21. storočia.....	15
Alica Elsčeková – Oskár Elsček: Béla Bartók in der europäischen und slowakischen Kultur vom 19. bis zum 21. Jahrhundert	36
Alica Elsčeková – Oskár Elsček: Béla Bartók and the European and Slovak Cultural Movements in the 19 th –21 st Centuries	57
Texty s nevhodným obsahom / Texte mit unschicklichem Inhalt / Songs with Inappropriate Content.....	77
Rukopis Bélu Bartóka / Das Manuskript von Béla Bartók / Béla Bartók's Manuscript.....	109
Bartók – technické a estetické aspekty	115
Bartók – technische und ästhetische Aspekte	119
Bartók – Technical and Esthetic Aspects	123
Obrazová príloha / Bildbeilage / Photo Supplement.....	127
Verzeichnis der phonographischen Walzen mit Beschreibung ihres technischen Zustands, Phonogrammarchiv Wien, 1995	141
Zoznam fonografických valcov s popisom technického stavu, Fonografický archív Viedeň, 1995.....	143
Technická správa o digitálnom reštaurovaní fonografických valčiekov	191
Technischer Bericht über die digitale Restaurierung von phonographischen Walzen.....	193
Digital Restoration of Phonograph Cylinders – Technical Report	195
Zoznam valcov s incipitmi / Das Register der Zylinder mit Incipits / List of Cylinders with Incipits	197

Zoznam piesní / Register der Lieder / Register of Songs.....	235
Zoznam lokalít / Register der Lokalitäten / Register of Localities	291
Abecedný zoznam interpretov a piesní / Register der Sänger und Lieder / Register of Singers and Songs	297
Zoznam lokalít a interpretov / Register der Lokalitäten und Interpreten / Register of Localities and Performers	305
Pokus o chronologický prehľad miest Bartókovej zberateľskej a výskumnej činnosti na Slovensku / Versuch einer chronologischen Übersicht der Orte von Bartóks Sammler- und Forschungstätigkeit in der Slowakei / Attempt at a chronological outline of the places of Bartók's collecting and research activities in Slovakia	352

DVD príloha: fonografické záznamy (1913 – 1916) z Literárneho archívu
Slovenskej národnej knižnice
DVD-Beilage: Phonograph Aufnahmen (1913 – 1916) aus dem Literaturarchiv
der Slowakischen Nationalbibliothek
DVD supplement: Phonograph Records (1913 – 1916) from the Literary Archive
of the Slovak National Library

<https://bartokslovakfolksongs.hc.sk>

Úvod k IV. zväzku zbierky *Slovenské ľudové piesne* Bélu Bartóka

Béla Bartók v rokoch 1922, 1924 a 1928 postupne odovzdal a poslal Matici slovenskej štyri zväzky svojej zbierky *Slovenské ľudové piesne*, obsahujúcej viac ako 3 000 piesní. Bartókov zber ľudových piesní na Slovensku prebiehal v rokoch 1906 – 1918. Po skončení 1. svetovej vojny sa Slovensko stalo časťou vtedajšieho Československa. To znamenalo aj ukončenie Bartókových terénnych výskumov na Slovensku. Bartók v rokoch 1918 – 1928 pokračoval v spracovaní a triedení jednotlivých skupín piesní vo svojich zápisoch. Prvé tri zväzky Bartókových *Slovenských ľudových piesní* boli uverejnené v rokoch 1959, 1970 a 2007. V roku 2022 uzatvárame 4. zväzkom túto zbierku predstavujúcu komplexné dielo vedca a skladateľa Bélu Bartóka.

Prvé tri zväzky Bartókových *Slovenských ľudových piesní* vyšli v období výrazného vzostupu záujmu o ľudovú hudbu na Slovensku a v Európe v náklade 3 000 exemplárov a zakrátko sa stali vyhľadávaným dielom. Bartók ako známy tvorca modernej európskej hudby a zberateľ folklórnej tradície prispel v 20. storočí svojím dielom k popularite a k širšiemu záujmu o slovenskú ľudovú pieseň. Slovenská ľudová hudba sa stala aj jedným z inšpiračných zdrojov jeho skladateľského diela. Hudobné centrum v Bratislave sa preto v roku 2019 rozhodlo opätovne vydať jeho dosiaľ trojzväzkový celok a v roku 2022 ho doplniť štvrtým dielom završujúcim Bartókov pôvodný vydavateľský zámer.

Prvé tri zväzky tvoria svojím spôsobom uzatvorený celok; prvý zväzok obsahuje piesne č. 1 – 421, druhý 422 – 1 047 a tretí 1 048 – 1 620. Po číslo 1 585 sú to piesne, za nimi nasleduje (1 586 – 1 620) nevelká časť *Nástrojová hudba* s niekoľkými zápismi Zoltána Kodálya a krátkym dodatkom s opisom zvyku *Pálenie na Jána* od Antona Baníka. Piesne od iných zberateľov tvoria v Bartókovej zbierke vyše 300 zápisov: 145 piesní pochádza zo starších fonogramov, ktoré nahral Béla Vikár na Poľsku v rokoch 1903 – 1907, menší počet piesní zapísal Zoltán Kodály a Anton Baník.

Rozdiel medzi počtom piesní a ich číslovaním je dôsledkom toho, že pod jedným číslom sú spojené viaceré varianty melódií a textov do jedného melodicko-textového celku. Mnohé varianty tvoria skupiny 2, 3, 10 i viacerých podobných alebo blízkych nápevových typov. Takto koncipovaná zbierka obsiahla počet takmer 3 400 piesní a až 4 000 textových jednotiek. Sústredili sa piesne zhodného typu a štýlu v príbuzných a vo variantných súboroch. Toto usporiadanie slovenských ľudových piesní pomohlo identifikovať blízke nápevy, odlišné od iných stredoeurópskych hudobných prejavov a určiť ich individuálne a regionálne štýly v slovenskej ľudovej piesňovej tradícii.

Štvrtý zväzok zbierky neprináša ďalšie piesne, ale obsahuje textové doplnky a rozšírenia piesní vydaných v predošlých troch zväzkoch. Bartók charakterizuje jeho obsah slovami: „Texte mit unschicklichem Inhalt“ [Texty s nevhodným obsa-

hom]; ide o texty piesní s erotickým či vulgárnym obsahom. V základnej zbierke Bartók príslušné slová zvyčajne vybodkoval. Tieto texty si však vypočul a zapísal. Považoval ich za osobitý druh piesní, ktorými ľudová tradícia reaguje na individuálne citové a životné situácie. Texty tohto typu sa vo vydaniach piesní spravidla obchádzali. Tento druh ľudových prejavov sa len zriedkavo stával predmetom medzinárodného folkloristického záujmu. Bartók však piesne s takýmto obsahom zhrnul a vyčlenil od základného celku svojej zbierky do štvrtého zväzku, pretože veril, že táto tematika je v ľudovej hudbe neoddeliteľnou súčasťou živej speváckej praxe ľudu, a preto by sa nemala obchádzať ani v takom všeobecnom pohľade na tradíciu, aký predstavuje jeho vydanie.

Einführung in den IV. Band der Sammlung *Slowakische Volkslieder* von Béla Bartók

In den Jahren 1922, 1924 und 1928 übergab Béla Bartók an die Matica slovenská nach und nach vier Bände seiner Sammlung „Slowakische Volkslieder“ mit mehr als 3 000 Liedern. Bartók sammelte Volkslieder in der Slowakei zwischen 1906 und 1918. Nach dem Ende des Ersten Weltkriegs wurde die Slowakei Teil der damaligen Tschechoslowakei. Dies bedeutete auch das Ende von Bartóks Feldforschung in der Slowakei. In den Jahren 1918–1928 ordnete und bearbeitete Bartók die einzelnen Gruppen von Liedern in seinen Aufzeichnungen. Die ersten drei Bände seiner Sammlung „Slowakische Volkslieder“ wurden 1959, 1970 und 2007 veröffentlicht. Im Jahr 2022 schließen wir die Sammlung mit dem vierten Band des umfassenden Werkes des Wissenschaftlers und Komponisten Béla Bartók ab.

Die ersten drei Bände von Bartóks Sammlung „Slowakische Volkslieder“ wurden in der Zeit eines anwachsenden Interesses an der Volksmusik in der Slowakei und in Europa allgemein, in einer Auflage von 3 000 Exemplaren veröffentlicht und wurden bald zu einem begehrten Werk. Bartók als bekannter Schöpfer der modernen europäischen Musik und Sammler ihrer Folkloretradition, trug mit seiner Arbeit im 20. Jahrhundert zur Popularität und zu einem größeren Interesse am slowakischen Volkslied bei. Die slowakische Volksmusik wurde zu einer der Inspirationsquellen für seine Kompositionen. Deshalb beschloss das Musikzentrum in Bratislava im Jahre 2019, seine bisher dreibändige Ausgabe als eine ergänzte und erweiterte Einheit erneut zu veröffentlichen, und gemäß Bartóks Vorstellung diese im Jahre 2022 mit dem vierten Band abzuschließen.

Die ersten drei Bände bilden eine geschlossene Einheit, der erste Band enthält die Lieder mit Nr. 1–421, der zweite Band mit Nr. 422–1 047, und der dritte Band mit Nr. 1 048–1 620. Bis Nr. 1 585 handelt es sich um Lieder, danach (mit Nr. 1 586–1 620) um einen kleinen Teil „Instrumentalmusik“ mit mehreren Aufzeichnungen von Zoltán Kodály, und eine kurze Ergänzung mit der Schilderung des Brauches der „Johannesnachtzeremonie“ aus der Sammlung von Anton Baník. Die in Bartóks Werk verwendeten Lieder von anderen Sammlern umfassen mehr als 300 Aufzeichnungen. Von diesen stammen 145 Lieder aus den Tonaufnahmen von Béla Vikár, welche er in den Jahren 1903–1907 im Gebiet des Považie aufnahm, als auch einigen Aufzeichnungen von Zoltán Kodály und Anton Baník.

Der Unterschied in der Anzahl der Lieder und in ihrer Nummerierung ergibt sich aus mehreren Varianten von Melodien und Texten, die unter einer Nummer zu einer melodisch-textlichen Einheit zusammengefasst wurden. Viele Varianten bilden Gruppen von 2, 3, 10 oder mehreren ähnlichen oder sich nahe stehenden Melodietypen. Die so konzipierte Sammlung enthält fast 3 400 Lieder und bis zu 4 000 Texteinheiten. Es wurden Lieder gleicher Art und gleichen Stils in verwandten und variierenden Sätzen zusammengefasst. Diese Zusammenstellung der

slowakischen Volkslieder half ähnliche Melodien zu erfassen, die sie von anderen mitteleuropäischen musikalischen Ausdrucksformen unterscheiden, und ihre individuellen und regionalen Stile in der slowakischen Volksliedtradition zu bestimmen.

Der vierte Band der Sammlung bringt keine zusätzlichen Lieder, sondern enthält textliche Ergänzungen und Erweiterungen der Lieder in den drei bereits veröffentlichten Bänden. Bartók charakterisiert seinen Inhalt mit den Worten „Texte mit unschicklichem Inhalt“; es handelt sich hier um Liedtexte mit sexuellem oder vulgärem Inhalt. In der Basissammlung schrieb Bartók in der Regel an Stelle solcher Wörter Punkte. Er hörte sich diese Texte jedoch an und schrieb sie auf. Er betrachtete sie als eine besondere Art von Liedern, mit denen die Volkstradition individuelle Gefühls- und Lebenssituationen in den Texten widerspiegelt. Texte dieser Art wurden in Veröffentlichungen von Liedern meist vermieden. Diese Art des volkstümlichen Ausdrucks war nur selten Gegenstand des allgemeinen folkloristischen Interesses. Bartók fasste jedoch die Lieder mit solchem Inhalt in einem vierten Band zusammen und trennte sie aus dem Hauptteil seiner Sammlung heraus, weil er der Ansicht war, dass diese Thematik ein wesentlicher Bestandteil der lebendigen Gesangspraxis des Volkes in der Volksmusik sei und daher auch in einem so allgemeinen Blick auf die Tradition, wie ihn seine Veröffentlichung darstellt, nicht übergangen werden dürfe.

Introduction to the Fourth Volume of the Collection of *Slovak Folk Songs* by Béla Bartók

In the years 1922, 1924 and 1928, Béla Bartók gradually handed over and sent to Matica slovenská 4 volumes of his collection *Slovak Folk Songs*, comprising more than 3,000 songs. After the end of the First World War, Bartók had to terminate his field work in Slovakia, realized in the years 1906–1918, as Slovakia became part of the then Czechoslovakia. In the years 1918–1928 he continued to process and sort individual groups of songs in his records. Bartók's first three volumes of the *Slovak Folk Songs* were published in 1959, 1970 and 2007. In 2022, the 4th volume closes this expanded edited collection, a comprehensive work by the scholar and composer Béla Bartók.

The first three volumes were published during a period of significant increase in interest in folk music in Slovakia as well as in Europe. With the print run of 3,000 copies, they soon became a sought-after publication. As a well-known author of modern European music and collector of its folklore tradition, Bartók contributed with his work to the popularity and wider interest in Slovak folk songs in the 20th century. His work has a strong connection to Slovak folk music culture, which became a source of inspiration for his own composed music. For this reason, the Music Centre Slovakia in Bratislava decided to re-publish his hitherto three-volume unit in 2019, and to close it with the 4th volume in 2022, in accordance with Bartók's original plan.

The first three volumes form an enclosed unit, with songs from the first volume carrying numbers 1–421, the second one 422–1,047 and the third one numbers 1,048–1,620. Entries up to number 1,585 are songs, followed by a small section *Instrumental Music* (nos. 1,586–1,620), several records by Zoltán Kodály and a short supplement describing the custom of *Saint John's Fires*, which comes from the collection of Anton Baník. There are more than 300 songs in Bartók's collection coming from other collectors: 145 songs come from older phonograph records by Béla Vikár, recorded in the Považie region in the years 1903–1907, and a smaller number of songs were collected by Zoltán Kodály and Anton Baník.

The difference in the number of songs and their numbering is due to the variants of melodies and texts that were combined under one number. Many of them formed groups of 2, 3, 10, and more similar or close melodic types, which Bartók combined under one number into a melodic-textual whole. The differentiated groups reached the number of 3,400 songs and the total number of variant texts as many as 4,000 entries. Songs of the same type and style were classified in cognate and in variant groups. The aim was to identify similar tunes among Slovak folk songs, different from other Central European music cultures, to determine their individual and regional styles in the Slovak folk song tradition.

The 4th volume of the collection does not bring new songs, but it contains text additions and expansions to the three published volumes. Bartók characterizes its content with the words: “Texte mit unschicklichem Inhalt” [Songs with inappropriate content], presenting song lyrics with erotic or vulgar content. In his manuscripts Bartók usually replaced such words with dots, but he listened to these songs, wrote them down and understood their words as a special kind of lyrics with which the folk tradition reflected individual feelings and life situations. As a rule, such content was ignored in song publications. International scholarly community was only rarely interested in this type of folklore. Bartók collected such songs, separated them from the main part of the collection and concentrated them in the 4th volume. He believed that it is an integral part of the living singing practice of the people, and should not be ignored by such a comprehensive view on the tradition as his work represents.

Alica Elscheková – Oskár Elschek

Béla Bartók v európskej a slovenskej kultúre

19. – 21. storočia

S akým zámerom sa Béla Bartók tak intenzívne venoval zbieraniu a štúdiu slovenských ľudových piesní a ich hudobnej tradícii? Bol to jeho dlhodobý osobne motivovaný umelecký záujem venovať sa hudobnofolklornej tradícii jednej z „najmenších“ krajín v strednej Európe, ktorá tvrdošijne a úspešne obhajovala svoju existenciu po celé tisícročie? Krajine, ktorá sa v 17. – 19. storočí po 200 rokov bránila pred expanzívnymi nájazdmi tureckej Osmanskej ríše? Krajine, z ktorej od 18. storočia prúdili tisíce slovenských vysťahovalcov do decimovaných a vyludnených oblastí Balkánu a Maďarska a v 19. storočí do Spojených štátov? Bartókov záujem sa týkal vo všeobecnosti ľudovej hudobnej tradície sociálne chápaného kultúrneho spoločenstva sedliakov.¹ Slováci sa v uvedenom období stali súčasťou politických zmien, ku ktorým smerovala nepokojná Európa v nastávajúcom 19. a 20. storočí.

Aká bola Európa v období, keď Bartók pre seba i pre ňu objavil tradičné ľudové piesne a hudobné kultúry, na ktoré sa sústredil po celé desaťročia? Jeho intenzívny záujem trval od skončenia hudobných štúdií v Budapešti až po ostatné dni života v Amerike, kde vydal v roku 1943 ako poslednú transkribovanú zbierku piesní zo žánru mužskej slovanskej-balkánskej hudby. V roku 1933 vyšiel Bartókovi článok, v ktorom zdôvodnil význam ľudových piesní sedliakov tvrdením, že sú základom starodávnej a živej európskej hudobnej tradície.² Široká variabilita stredoeurópskej hudby je podnes predmetom rozmanitých muzikologických úvah.³

Záujem o ľudovú spevnosť sa však v strednej Európe formoval už dávnejšie – od čias národného obrodovania. Postupne sa začal chápať význam folklórnych tradícií vo vývoji jednotlivých národov,⁴ čo sa bezprostredne týkalo aj Slovákov. Odhalili sa tradičné väzby medzi slovanskou a germánskou kultúrou, so starými slovenskými sídelnými oblasťami vo východnom, strednom a severnom Nemecku. Na to

1 Bartókovo sociálne cítenie a svetonázor sa formovali veľmi skoro, čo vyjadril v dlhom liste svojej prvej lásky (1907) i vo vlastnej biografii (1921). Aj ďalšie jeho výpovede boli silne sociálnokriticky formulované, pozri BARTÓK, Béla: *Postrehy a názory*. Bratislava : Štátne hudobné vydavateľstvo, 1965, s. 21, 11, 107-110.

2 Pozri Maďarská sedliacka hudba. In: BARTÓK, Ref. 1, s. 106.

3 ELSHEK, Oskár: Mitteleuropas Beitrag zur Stilentwicklung und Geschichte der europäischen Musik. In: *Musikalische Identität Mitteleuropas*. Musicological Annual. Klemenčič, I. (ed.). Ljubljana, 2004, s. 53-72.

4 MORGENSTERN, Ulrich: Volksmusik im europäischen Diskurs zwischen Wissenschaft, Ideologie und Aufführungspraxis in einer globalen Welt. Eine Rückschau. In: *Positionen zur Rolle alpiner Musiktraditionen*. Florian Wimmer, Monika Primas, Christian Hartl, Zuzana Ronck (eds.). Graz : Verlag Steirisches Volksliedwerk, 1917, s. 11-39.

v 18. – 19. storočí obšírne reagovala nemecká literatúra a filozofia⁵ – v roku 1775⁶ Johann Gottfried von Herder v diele *Stimmen der Völker in Liedern* [Hlasy národov v piesňach], a obzvlášť v roku 1791 vo svojom filozofickom diele.⁷ Na Slovensku v 18. a v 19. storočí na jeho myšlienky a diela reagovali svojimi úvahami slovenskí osvietenici, ktorí študovali v Halle a Jene – najmä Ján Kollár, Ľudovít Štúr a ďalší. Vníмали slovanskú vzájomnosť hlbšie, chápali ju ako základ vlastnej slovenskej jazykovej a kultúrnej identity, vyjadrenej v ľudových piesňach.

Hudobno-historický výskum sa venoval vnútornej hudobnej a jazykovej kontinuite, ktorú sledoval najmä v dielach zo 16. – 19. storočia; v prameňoch textov a nápevov, ktoré formovali hudobnú a jazykovú kultúru Slovákov. Boli to napríklad diela a súbory *Písne nové Jána Silvána* (z roku 1571), *Tabulatura Vietoris*, *Zbierka piesní a tancov Anny Szirmay-Keczer* (starší názov *Melodiarium*), *Uhrovecká zbierka piesní a tancov 17. – 18. storočia* a po nich *Prostonárodné vianočné piesne Andreja Kmeťa* a d.⁸ V tejto stáročnej tradícii pokračovali Ján Benedikti (Blahoslav) a Pavol Jozef Šafárik zbierkou *Písne světské lidu slovenského v Uhrích* (1823, 1827 Pešť). Ďalšia piesňová zbierka pochádzala od Jána Kollára – boli to *Národné spievanky* (1834, 1835 Pešť), obsahujúce 2 500 textov slovenských ľudových piesní, a to aj z oblastí širšieho slovenského osídlenia mimo Slovenska. V roku 1830 a 1837 vyšli k nim vo Viedni časti tlače s nápevmi.⁹ V roku 1863 založená Matica slovenská si predsavzala zber, zápis a vydávanie slovenských ľudových piesní v celoslovenskej zbierke *Slovenské spevy*. Vychádzali postupne v 18 zošitoch tvoriacich tri diely (v rokoch 1880 – 1881, 1890 – 1897 a 1899 – 1926). Popri pôvodne vydaných 2 000 nápevoch sa zachovali v archíve aj ďalšie piesne.¹⁰ Ladislav Galko zverejnil v siedmich zväzkoch 4 000 slovenských ľudových piesní z matičných zbierok 19. storočia v súbornom vydaní v rokoch 1972 – 1989.¹¹ Ďalšia zbierka piesní, ktorú organizoval Andrej Halaša, vznikla v *Matici slovenskej* na rozhraní 19. a 20. storočia a sústredila fond 25 000 piesňových textov slovenských ľudových piesní zo všetkých oblastí strednej Európy, v ktorých žili Slováci. Etnomuzikologické oddelenie

5 ELSCHKEK, Oskár: Slawische Musik – der Begriff und seine Deutung (Geschichtliche und aktuelle Aspekte seines Inhalts). In: *Music of the Slavic Nations and its Influence upon European Musical Culture*. Rudolf Pečman (ed.). Brno : Česká hudební společnost, 1981, s. 45-51.

6 HERDER, Johann Gottfried von: *Stimmen der Völker in Liedern*, 21807. *Sämmtliche Werke*. Tübingen : Theil 8.

7 DREWS, Peter: *Herder und die Slaven. Materialien zur Wirkungsgeschichte bis zur Mitte des 19. Jhs.* München : Verlag Otto Sagner, 1990.

8 KAČIC, Ladislav: Baroque Music. In: BURLAS, Ladislav – ELSCHKEK, Oskár a kol.: *A History of Slovak Music*. Bratislava : Veda, 2003, s. 111 a d.

9 Martin Suchán (Szuhány) (1792 – 1841): *Písne světské lidu slovenského v Uhrích v hudbu pro klavír uvedené*. Viedeň 1830. Vladislav Füreďy (1794 – 1850): *Národní nápěvy ku Zpěvankám od Jana Kollára. Do not pro klavír uspořádané*. Viedeň 1837.

10 Išlo o tematické vydania a štúdie o tradičnej slovenskej hudbe, ako ich zhrnul POTÚČEK, Juraj: *Slovenská hudobnofolklorná literatúra (Výberová bibliografia za roky 1823 – 1961)*. Bratislava, 1962. (Dielo obsahuje zoznam 460 folklórnych titulov za obdobie 128 rokov.) Juraj Potúček v ďalšej práci *Doplňky k hudobnej bibliografii* (In: *Hudobnovedné štúdie III*. Bratislava, 1958) tento zoznam doplnil o 200 ďalších titulov na s. 223-229, a o slovenské témy, vydané mimo Slovenska.

11 Prehľad prác a vydania, pozri: ELSCHKEKOVÁ, Alice – ELSCHKEK, Oskár: *Úvod do štúdia slovenskej ľudovej hudby*. Bratislava : Hudobné centrum, 2005, s. 26-31.

SAV v roku 1997 dokončilo prepis Halašovej zbierky a začalo sa s jej postupným uverejňovaním.¹²

Bartók pri svojich výskumoch na Slovensku nadviazal na uvedené piesňové vydania, uskutočnené od polovice 19. storočia. V liste z 25. februára 1911 ponúkol svojich 400 zapísaných slovenských ľudových piesní Kníhtlačiar-skemu spolku v Martine, ktorý organizoval vydania slovenských ľudových piesní (keďže Matica slovenská bola v tom čase už na Slovensku zakázaná). Význam vydania *Slovenských spevov* zdôraznil v liste slovami: „ani my,“ myslel tým na Maďarsko a Maďarov, „nemáme takú zbierku.“

Aby sme pochopili význam Bartókovej zbierky *Slovenských ľudových piesní*, mali by sme si položiť niekoľko otázok: Aký bol Bartókov vzťah k uvedeným tradičným kultúrnym procesom a k novým spoločenským zmenám? Čo primalo Bélu Bartóka v uvedenom ovzduší a spoločenských pomeroch rozhybaných nacionalizmom k intenzívnej zberateľskej aktivite súvisiacej so slovenskou ľudovou piesňou? Za 13 rokov (1906 – 1918) Bartók navštívil na Slovensku 45 slovenských obcí (pozri priloženú mapu na s. 27), mnohé z nich viackrát, a zbieral piesne aj u slovenskej menšiny v samotnom Maďarsku, u speváčok, ktoré sa ocitli v Maďarsku na sezónnych žatevných prácach. Ich piesne zaradil do tých obcí na Slovensku, z ktorých pochádzali. Zberateľské hnutie na Slovensku dobre poznal, a to aj prostredníctvom ním citovanej práce Karola Medveckého *Detva* (Detva 1905). Reagoval na ňu štýlovým prehľadom piesní uvádzajúc aj ich rozdielne tonálne typy tak, ako slovenské ľudové piesne charakterizoval v širšom kontexte v Medveckého monografii jeho priateľ Milan Lichard. Rozdiely v osobitej tonálnej stavbe piesní využil Lichard ako základ rekonštrukcie historického vývoja slovenských ľudových piesní.¹³ V roku 1912 Bartók vo svojej štúdii *Porovnávacia hudobná folkloristika* napísal: „U nás majú najlepšiu zbierku ľudových piesní Slováci; vydali ju bez hocikakej podpory. Materiál nezberali odborníci; kňazi a učitelia sa zaslúžili svojou skromnou prácou o vydanie tejto pomerne celkom dobrej knihy.“¹⁴ Bartók si uvedomoval, že na Slovensku boli len maďarské školy, najmä po rakúsko-maďarskom vyrovnaní, keď sa zrušili všetky, hoci aj skromné nemaďarské školy (vrátane napríklad aj nemec-kých škôl). Z inštitúcií zrušili v roku 1875 aj Maticu slovenskú. Bartók ju neskôr po obnovení poveril vydaním svojej zbierky *Slovenských ľudových piesní*. Pomocou fonogramov dokumentoval tradičné piesne menšín, pokiaľ ešte existovali, tak ako ich zažil sám vo svojom mnohoetnickom rodisku v Rumunsku.

Keď sa Bartók začal zaujímať o slovenské ľudové piesne, nepredpokladal, že sa jeho výskumný záujem stane po nasledujúce desaťročia osobitnou a trvalou súčasťou jeho života. Zbieral a spracúval slovenskú zbierku vo vedecko-výskumnom

12 Zbierka Andreja Halašu. Zväzok 1. Martin, 1997. *Ľudové piesne*. Súpisový rad zápisov ľudových piesní zo zbierok Matice Slovenskej.

13 Pozri: LICHARD, Milan: *Príspevky k teórii slovenskej ľudovej piesne*. Martin : Matica slovenská, 1934. POTÚČEK, Juraj (ed.): *Milan Lichard (1853 – 1935). Príspevky k slovenskej etnomuzikológii a k slovenskej hudbe*. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, 1973. Edícia: Dokumenty k dejinám slovenskej hudby, zv. 41. Bartók sa na Lichardovu teóriu slovenskej ľudovej hudby odvolával vo svojej pražskej prednáške v roku 1928.

14 In: BARTÓK, Ref. 1, s. 179.

proces, v najnáročnejšom vedeckom vydaní svojej doby a piesne reflektoval aj vo svojej hudobnej tvorbe. Svoju vlastnú zbierku piesní porovnal v analytických detailoch s dosiaľ známymi vydaniaми slovenských piesní zo slovenských, moravských a českých piesňových zbierok. Chcel určiť osobité znaky nazbieraných slovenských zápisov, ktorým venoval toľko energie.

Bartók ako skladateľ s výraznou modernou hudobnou predstavou i ako vedec a zberateľ v rýchlo sa formujúcej východoeurópskej národnej tradícii ovplyvnil v značnom rozsahu európsky a stredoeurópsky vývin.¹⁵ Stal sa najvýznamnejším a najúspešnejším tvorcom novej európskej hudobnej moderny, a pritom sa až do posledných dní svojho života zaoberal profesne ako vedec ľudovou hudbou: maďarskou, slovenskou a rumunskou, a sčasti aj ďalšími samostatnými hudobnými tradíciami aj mimo Európy.

Ako skladateľ čerpal z poznania ľudovej piesne, venoval sa sedliakom a ich hudbe, čo ho v očiach niektorých skladateľov a znalcov nepochopiteľne „deklasovalo“. Tesne pred svojou smrťou, v štúdiu *Folk Song Research in Eastern Europe* [Výskum ľudovej piesne vo Východnej Európe] (1943), Bartók s vervou odmietol pohľad západoeurópskych a ďalších „odborníkov“ a hudobných tvorcov, ktorí – ako píše – „sa s pohrdavým tónom snažia toto prúdenie zaradiť do ‚folkloristických‘ škatuliek.“¹⁶ Bartók tieto slová napísal v dobe, keď ešte stále zúrila medzi európskymi národmi nezmyselne krutá vojna.

Bartók a Kodály sa v roku 1919 (keď nútene skončili svoje zberateľské cesty na Slovensko) angažovali v úlohe, ktorú im ako známym nositeľom tradícií svojej krajiny predurčila Maďarská republika rád. Mali sa zúčastniť na formovaní očakávaných zmien v novom systéme hudobnej výchovy. Po porážke krátkodobej existencie tejto „republiky“ a v nasledujúcom období bieleho teroru mal Bartók z tohto dôvodu zákaz výučby na Lisztovej akadémii. Bartókova a Kodályova tvorba a interpretácia ich diel na koncertoch sa značne obmedzili až zastavili.

Bartók napokon v roku 1920, po zhoršení svojej materiálnej situácie, požiadal akadémiu o ročnú dovolenku a pokračoval vo svojej úspešnej pianistickej dráhe po Európe. Bartók a Kodály boli však onedlho požiadaní o vytvorenie skladieb k 50. výročiu spojenia Pešti a Budy. Bartók v roku 1923 pri tejto príležitosti vytvoril *Tanečnú suitu*, ktorú komponoval v Banskej Bystrici na Slovensku, v pokojnom prostredí renesančného Kaštiela Radvanských. V Maďarsku sa však v roku 1924 začalo proti nemu disciplinárne konanie kvôli vystúpeniu v Rumunsku.

Vo vtedajšej modernej európskej medzivojnovej hudbe patrili Bartók k mimoriadne úspešným skladateľom súčasnej hudby. O jeho európskych koncertných a skladateľských úspechoch svedčí korešpondencia, ktorú viedol po takmer dve desaťročia s vydavateľstvom Universal Edition vo Viedni. Tento rozsiahly materiál dokumentuje, v koľkých uvedeniach v tomto období zazneli Bartókove skladby

15 ELSCHKE, Oskár: Bartók ako etnomuzikológ. In: *Musicologica Slovaca* V. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1974, s. 277-290.

16 SUCHOFF, Benjamin (ed.): *Béla Bartók Essays*. London : Faber & Faber, 1976, s. 33.

v Európe.¹⁷ Po zmenách v medzivojnových tridsiatych rokoch a po postupnej fašizácii Rakúska mu vydavateľstvo Universal Edition zastavilo tantiémy argumentujúc, že v jeho skladbách ide vlastne o ľudovú hudbu. Bartókovu emigráciu do USA v tejto situácii nepochybne urýchlilo aj odmietnutie politiky, ktorá sa formovala v Európe a v Maďarsku. Jeho odchod ovplyvnila aj šanca na nové zamestnanie na Columbijskej a Harvardovej univerzite. Špeciálny záujem mal najmä o Harvardovu univerzitu, ktorá archivovala tisíce hodín zvukových záznamov so srbochorvátskou epikou pochádzajúcich z výskumov Milmana Parryho. Parry bol známy zberateľ raných tridsiatych rokov, odborník na balkánsku slovanskú epiku, rozsiahlejšiu ako známe starogrécke epické diela, ktoré išiel pôvodne Parry hľadať na Balkán.¹⁸ Pri spracovaní tohto archívu sa Bartók obmedzil na časť repertoáru mužských piesní a počas svojho pobytu v Spojených štátoch amerických sa sústreďil na tradičné slovanské kultúrne prejavy Balkánu, čo mu poskytlo aj skromnú životnú existenciu.

Náš stručný prehľad motívov, konceptu a obsahu Bartókovej slovenskej zbierky môže poskytnúť len čiastkový pohľad na jej vznik. Bartók ju realizoval bezpochyby po dlhé obdobie takmer sám ako svoju najrozsiahlejšiu zbierku ľudových piesní, ako cieľavedomé a dlhodobo sledované podujatie. Jeho umelecké, vedecké a osobnostné vlastnosti mu umožnili v čase spomínaných kríz na konci 19. a na prelome k 20. storočiu, teda v období, ktoré v nedávnych európskych dejinách patrilo k najnáročnejším, najkrutejším a najchaotickejším, zvládnuť také bezpochyby výnimočné dielo. V tomto čase Bartók prežil 1. svetovú vojnu i nanútenú požiadavku rakúskej vládnej a vojenskej správy „angažovať“ sa pri organizácii viedenského koncertu z vojenských piesní – v dobe, keď sa vojnová kataklizma blížila k svojmu neodvratnému koncu a nenávidený vojnychtivý rakúsko-uhorský štát zakrátko po prehratej vojne prestal existovať. V krátkom „mierovom“ medziobdobí pokračovali Bartókove rozsiahle, ale aj značne obmedzené umelecké projekty – prevažne v zahraničí, až bol napokon v roku 1940 „vyhnaný“ z rozkladajúcej sa Európy.

Bartókovu osobnosť v uvedenom období charakterizoval jeho najbližší spolupracovník, zberateľ, priateľ a spolutvorca novej maďarskej hudby Zoltán Kodály niekoľkými slovami:

„Bartók patrí k tomu druhu ľudí, ktorý je večnou nespokojnosťou hnaný všetko na zemi zmeniť, urobiť lepším a krajším.“¹⁹

Kodályove mnohovranné a hlboko sa dotýkajúce slová Bartókovi pripisujú vlastnosti, aké sa zvyknú prisudzovať len veľkým filozofom, objaviteľom, vynálezcom, politikom a revolucionárom, ktorí zmenili svet.

17 GOMBÓCZ, Adrienne – VIKÁRIUS, László (eds.): *Briefwechsel zwischen Bartók und der Universal Edition. Ein Querschnitt*. Bartók Archív. Budapest : Musikwissenschaftliches Institut der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 2003.

18 BARTÓK, Béla: A Parry-féle jugoszláv népzene gyűjtemény. In: *Bartók Béla válogatott írásai*. Szöllösy, András (ed.). Budapest : Tudományos és ismeretterjesztő Könyvkiadó, 1956, s. 358.

19 SZABOLCSI, Bence: *Béla Bartók. Wege und Werke, Schriften und Briefe*. Budapest : Corvina, 1957, s. (6).

Prvé dotyky Bartóka s ľudovou hudbou na Slovensku

Bartókove základné podnety a fakty sme opísali v I. zväzku vydania *Slovenských ľudových piesní* na stranách VII – XXVII, spomenuli sme aj niektoré jeho hudobné diela, čerpajúce z ich obsahu, hoci to nepatrí do našej celkovej charakteristiky jeho diela a života. Detailnejšie hovorí o Bartókových dlhoročných skúsenostiach prvý autor Bartókovej monografie Denijs Dille z Belgicka.

V 60. rokoch 20. storočia sa ako riaditeľ Bartókovho archívu Maďarskej akadémie vied vydal (so svojím asistentom Lászlóm Somfaiom) na cestu do slovenských obcí, ktoré sa stali miestom prvej Bartókovej inšpirácie ľudovou hudbou. Dille citlivo vnímal a charakterizoval nadobudnuté skúsenosti v príspevku *Bartókov pobyt v Grlici a jeho objavenie ľudovej piesne*²⁰; o Grlici (dnes Hrílica) znovu písal aj pri ďalších príležitostiach.²¹

Svoje poznatky o Bartókovi osobite sústredil v *Documenta Bartokiana* č. 4 a v monografii.²² Svoj výskum po stopách Bartóka sústredil predovšetkým na obdobie utvárania jeho tvorby, ktorú Dille dokumentoval najmä od čias jeho príchodu do Bratislavy až po začiatky jeho systematickej kompozičnej cesty. Dopĺňujúce poznatky nachádzame v ďalších číslach vydania *Documenta Bartokiana*, a najmä v Dilleho práci z roku 1974.²³

Po zhodnotení počiatkov Bartókovho dotyku s ľudovou piesňou na Slovensku sme postupne uskutočnili niekoľko samostatných návratných výskumov do uvedených 4 regiónov, do 20 obcí, v ktorých Bartók opakovane zbieral slovenské ľudové piesne. Naše výskumy mali náročnejšie programové ciele. Boli to stretnutia v obciach so spevákmi, speváčkami a deťmi, ktoré Bartókovi spievali a živo sa naňho pamätali. Naše otázky sa týkali priebehu, výskumu a realizácie Bartókových zámerov, spolupracujúcich pomocníkov, organizátorov výskumov a ich časového a komunikačného priebehu. Bartók svoje výskumy uskutočňoval prevažne v čase dovolení speváčok a spevákov, počas vianočného, veľkonočného, predveľkonočného obdobia a v čase ďalších obradných príležitostí. Informátori z dedinského spoločenstva boli rôznej profesie a veku. Bartók navštevoval obce počas letných prázdnin, ale aj v zime. Napriek 40 – 60-ročnému časovému odstupe zostali jeho výskumy v živej pamäti ich účastníkov i celej obce. Naším cieľom bolo získať objektívne informácie o spôsobe a šírke komunikácie, o nahrávaní, fotografovaní. Špeciálny dotazník obsahoval 155 otázok týkajúcich sa Bartókových stretnutí s deťmi, mládežou, mladšími, staršími a zainteresovanými účastníkmi, ktorí si

20 DILLE, Denis: Bartókov pobyt v Grlici a jeho objavenie ľudovej piesne. In: *Slovenská hudba*, roč. 13, 1969, č. 3, s. 116-121.

21 Pozri aj štúdiu ELSCHÉKOVÁ, Alica: Význam pobyto Bartóka v Gemeri. In: *Obzor Gemera*, roč. 14, 1983, č. 3, s. 185-189, a jej opätovné vydanie v súbore: ELSCHÉKOVÁ, Alica: Problémy slovenskej etnomuzikológie. Edícia: *Dokumenty z dejín slovenskej hudby*, zv. 162, s. 25-39. Juraj Potúček (ed.). Bratislava, 2000.

22 *Documenta Bartokiana* Heft 4. Budapest : Akadémiai Kiadó. Verlag der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 1970.

23 *Thematisches Verzeichnis der Jugendwerke Béla Bartóks 1890 – 1904*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1974.

pamätali a rozpamätávali sa na jeho výskumy, a najmä na nimi interpretovaný piesňový repertoár. Otázky sa týkali spevných príležitostí, ich pozitívnych či negatívnych ozvien. Zväčša mali obyvatelia obcí o prebiehajúce výskumy značný záujem a účastnili sa na nich v hojnom počte, ako to ukazujú fotografie z nahrávok napríklad z Dražoviec a z Čierneho Balogu. V pamäti im utkvел obraz pána profesora s klobúkom, s palicou a v tvrdých vysokých bagančiach. Nešlo nám len o archívne dokumenty, ale o podrobnejší opis priebehu komunikácie medzi Bartókom a jeho spevákmi, ktorá prekračovala prosté hudobné záujmy. Jedným z cieľov našich výskumov bola verejná prezentácia našich poznatkov, výskumov a ich významu v rozhlase a televízii. Vznikol cyklus 4 programov o lokalitách, ktoré Bartók navštívil. Tento cyklus sa uviedol v budapeštianskom a rovnako aj v bratislavskom rozhlase. O Bartókových výskumoch na Slovensku vznikli aj filmy, napríklad maďarský dokumentárny film a neskôr podobný filmový dokument realizovaný belgickou filmovou spoločnosťou. Cieľom filmovej dokumentácie bola Hrlica na Slovensku ako miesto prvého dotyku Bartóka s ľudovou piesňou. Tieto aktivity inicioval D. Dille. Uvedené dokumenty priniesli (hoci relatívne neskoro – o to však potrebnéjšie) vysvetľujúce poznatky o náročných Bartókových výskumoch. Stali sa základom hlbšieho pochopenia rozsahu a významu jeho výskumov slovenských ľudových piesní.

Naším cieľom bolo sledovať cestu vzniku Bartókovej slovenskej zbierky, formovanie jej obsahu, rozsahu a zamerania. Chceme sa zaoberať aj otázkami životnosti piesní či ešte podnes trvajúcej znalosti piesní z repertoáru, ktorý Bartók nahral. Hrlické počiatky položili základy, na ktorých sa po desaťročia rozvíjal Bartókov záujem o ľudové piesne na Slovensku.

V rokoch 1906 – 1938 uskutočňoval Bartók svoje výskumy a spracovanie piesní. Tieto práce pokračovali aj po uzavretí zmluvy s Maticou slovenskou na vydanie zbierky a po vyplatení honoráru za dielo. Bartók v rokoch 1922 – 1928 odovzdával Matici časti svojho postupne spracovaného a doplneného slovenského rukopisu. Chcel niekoľkokrát svoju zmluvu zrušiť, keď sa mu zdala práca vydavateľstva nie dosť rýchla, či sa mu nezdali redaktori vydavateľa zbierky; vždy sa však nakoniec vrátil. Pre vydanie jeho slovenskej zbierky iná reálna alternatíva de facto nejestvovala. V roku 1938 prevzal Bartók sám zodpovednosť za vydanie zbierky ako jej technický editor. Pražská priemyslová tiskárna začala so sadzbou zbierky. Celkove bolo zo zbierky vysádzaných 72 piesní a prebehli aj neľahké Bartókove korektúry, vzhľadom na jeho nekonvenčný hudobný zápis piesní.

Niektoré ďalšie aspekty osudu tohto komplikovaného dvadsaťročného dialógu sú zdokumentované v stručnej súbornej korešpondencii Bartóka so zainteresovanými inštitúciami a osobami na Slovensku (korešpondencia pretrvávala do roku 1940). Sú zhrnuté v publikácii venovanej Bartókovej korešpondencii smerovanej na Slovensko, a vyšli v podobe registrov Vladimíra Čížika pod vedeckou redakciou Denijsa Dilleho.²⁴

24 ČÍŽIK, Vladimír: *Bartóks Briefe in die Slowakei*. Edícia Musicologica. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 1971.

Zjednodušené možno konštatovať, že Bartók so svojimi zbierkami ľudových piesní nemal šťastie na editorov, či už z nejakých konkrétnych osobných, vecných či národných príčin, ktoré vplývali na jeho život, prácu vedca, interpreta a skladateľa. Jeho pripravené edície boli nielen výnimočne rozsiahle a komplexné; vzhľadom na svoj obsah a charakter neboli ľahko realizovateľné. Aj keď sa môžeme s istou iróniou pozeráť na čas, ktorý uplynul od odovzdania materiálu Bartókom až do vydania slovenskej zbierky, musíme konštatovať, že medzi vznikom zbierky a jej publikovaním „prebehli“ dve azda najhoršie svetové vojny, nehovoriac o rovnako chaotických medzivojnových a povojnových časoch. Až po nich sa začalo so skutočnou prípravou slovenského vydania.

Hoci Bartók vydal svoje rumunské dielo v roku 1923 v Nemecku, musíme doplniť, že pri svojich nemalých finančných problémoch ho musel zaplatiť sám, pričom sa ocitol v obzvlášť ťažkej situácii²⁵ vystavený útokom doma i v zahraničí. Prvý diel Bartókovej slovenskej zbierky bol uverejnený v roku 1959. Bartókom spracovaná a ním edične koncipovaná a pripravená zbierka maďarských ľudových piesní po prvý raz vyšla v Maďarsku v jej pôvodnej podobe až v rokoch 1991 a 2007.²⁶ Medzitým vznikli v Maďarsku rozdielne usporiadané vydania pod spoločným autorstvom Béla Bartók – Zoltán Kodály: *Corpus musicae popularis Hungaricae*; vychádzali od roku 1951. Ich odchýlky od pôvodného Bartókovho konceptu zdôvodnil napríklad Pál Járdányi v roku 1965 na konferencii v Bratislave.²⁷ Bartók sa tesne po skončení 2. svetovej vojny pýtal Kodálya na osudy zbierok ľudových piesní v Budapešti. Bol rád, že dostal uspokojivú odpoveď. Týkalo sa to, samozrejme, jeho vlastnej zbierky maďarských ľudových piesní. V zamestnaní v Maďarskej akadémii vied svoje transkripcie v 30. rokoch neustále doplňoval, vylepšoval, analyzoval a pripravoval na vydanie.

Slovenská zbierka a jej vydanie

Bartók svoju edíciu *Slovenských ľudových piesní* uzatvoril v roku 1928. Ponúkol ju Matici slovenskej, kde sa nachádzala niekoľko desaťročí a čakala na svoje vydanie v nových podmienkach. V roku 1943 bol založený Ústav hudobnej vedy ako jeden z piatich zakladajúcich ústavov Slovenskej akadémie vied a umení; v roku 1951 bol doň včlenený Štátny ústav pre ľudovú pieseň, ktorého úlohou bolo vytvoriť zodpovedajúcu novú edíciu slovenských ľudových piesní. Od menších regionálnych edícií ľudových piesní sa malo pristúpiť k celoslovenskému vydaniu. Pod vedením Konštantína Hudeca bol v roku 1951 uverejnený 1. zväzok zbierky *Slovenské ľudové*

25 BARTÓK, Béla: *Ethnomusikologische Schriften. II. Volksmusik der Rumänen von Maramureş*. Denijs Dille (ed.). Faksimile-Nachdruck der Ausgabe München 1923. Budapest, 1966.

26 KOVÁCS, Sándor – SEBŐ, Ferenc: *Bartók Béla: Magyar Népdalok. Egyetemes Gyűjtemény I.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1991.

27 JÁRDÁNYI, Pál: Die neue Ordnung der ungarischen Volkslieder. (Verkürzter Inhalt des Vortrages.) In: *Methoden der Klassifikation von Volksliedweisen*. Oskár Elsček – Doris Stockman (eds.). Bratislava : Verlag der slowakischen Akademie der Wissenschaften, 1959, s. 123-134.

piesne. Táto edícia, v ktorej do roku 1964 pokračoval František Poloczek s ďalšími zberateľmi a s monografiami jednotlivých obcí a regiónov, bola uzatvorená 4. zväzkom a obsahovala 2 000 piesní.

V Matici slovenskej zostali z 20. – 40. rokov 20. storočia dve rozsiahle zbierky: dielo Bélu Bartóka, popri ktorom vznikala od 20. rokov zbierka muzikanta, fotografa a filmára Karola Plicku, ktorý bol ako zberateľ ľudových piesní zamestnancom Matice slovenskej.

Po našom nástupe do Ústavu hudobnej vedy v roku 1953 nám František Poloczek a Zdenko Nováček zverili Bartókov rukopis na vydanie v Slovenskej akadémii vied. Rozhodli o tom naše zberateľské a edičné skúsenosti so slovenskými ľudovými piesňami, aktívna interpretačná a hudobno-historická prax. S Bartókovým dielom sa dovtedy, aj vzhľadom na vojnové podmienky, takmer vôbec nepohlo, neuskutočnili sa nijaké prípravy na jeho vydanie. Zbierku mali k dispozícii jazykovedci a ďalší pracovníci Matice, ktorí však nepostúpili ani k vypracovaniu edičného konceptu a zámeru. Jozef Kresánek sa s ňou oboznámil v období svojho pôsobenia v Matici slovenskej pri práci na svojej monografii o ľudových piesňach.²⁸ Študoval Bartókove zápisy a vytvoril aj predbežný prehľadný zoznam týkajúci sa Plickovej zbierky. Po analýze diela Bartóka a Plicku Kresánek uverejnil v roku 1957 v Maďarsku štúdiu o Bartókovej zbierke.²⁹ Bartókov rukopis sme medzitým nechali prepísať v Ústave hudobnej vedy Slovenskej akadémii vied a pripravili na vydanie.

Našou prvoradou úlohou bolo zachovať Bartókov cenný rukopis bez zmien, v jeho neporušenej pôvodnej podobe a rešpektovať všetky autorove doplnky a opravy. Bartókov pôvodný rukopis bol starostlivým zápisom, ale nie takej technickej kvality, ktorá by umožnila použiť autograf pre tlač, a to najmä kvôli voľne vpisovaným zmenám a doplnkom v niektorých častiach rukopisu.

Dielo podobného typu a rozsahu je pre svoju zložitosť a štruktúrne detaily vždy len zdanlivo definitívne uzavreté, najmä pokiaľ sú k dispozícii zvukové nahrávky, na ktoré sa dá siahnúť. Doplnky najmä z fonogramov zodpovedajúcich zvukovou kvalitou začiatkom 20. storočia, boli len obmedzene vyhovujúce či technicky spoľahlivé. Preto sa Bartók k nim neustále vracal, bol v tomto zmysle zvlášť starostlivý, hľadajúc adekvátny notový prepis nahratých piesní.³⁰

Pre realizáciu vydania nebol Bartókov rukopis sporný, sprevádzali ho však „informácie“, ktoré spochybňovali verziu odovzdanú Matici slovenskej na vydanie. Dlhodobo sa opakovane vynárali fámy, že Bartók vytvoril ešte ďalšiu úplnejšiu a definitívnejšiu verziu tejto zbierky. Bartók v korešpondencii ani vo svojich výrokoch nič také nevyslovil a v roku 1938 prebral starostlivosť o jej vydanie bez akýchkoľvek doplnkov. Tento názor sa nám potvrdil aj vďaka rozhovorom so Zoltánom Kodályom. Spochybňovania mali znemožniť alebo odsunúť vydanie Bartókovej

28 KRESÁNEK, Jozef: *Slovenská ľudová pieseň so stanoviska hudobného*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1951. Reprint Bratislava : Národné hudobné centrum, 1997.

29 KRESÁNEK, Jozef: Bartóks Sammlung Slowakischer Volkslieder. In: *Studia Memoria Bélae Bartók Sacra*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1957, s. 51-68.

30 ELSCHÉKOVÁ, Alica – ELSCHÉK, Oskár: Philologisch-kritische und aufzeichnungstechnische Aspekte in den Werken von Béla Bartók. In: *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, roč. 35, 1993/1994, č. 1-3, s. 51-75.

zbierky Maticou slovenskou na Slovensku. Najmä po určitých nedorozumeniach medzi Bartókovými synmi pri založení nadácie v Spojených štátoch jej „správca“ písomne žiadal o zaslanie Bartókovej zbierky či jej kópie argumentujúc plánom na jej vydanie. Táto požiadavka či želanie boli právne nejasné a pochybné. Kvôli vyjasneniu situácie sme kontaktovali predsedu Slovenskej národnej rady a ministra vnútra. Vzhľadom na to, že požiadavky vyslovené zo zahraničia neboli podložené žiadnymi konkrétnymi dokladmi, pokračovali sme v príprave vydania 1. a 2. dielu zbierky, ktoré boli publikované v roku 1959 a 1970.

V rokoch 2004 – 2005 došlo v Ústave hudobnej vedy SAV k reorganizácii celého ústavu a etnomuzikologického oddelenia. Práce na vydaní Bartókovej zbierky sa zastavili, keďže hlavní editori prestali byť zamestnancami Akadémie.

Medzitým sa na nás obrátil minister kultúry s informáciou, že ho oslovil maďarský kolega Agócs s otázkou: Prečo nemajú v Maďarsku k dispozícii Bartókovu zbierku? Odpoveď znela, že Bartók zveril svoju zbierku na vydanie Matici slovenskej, uzavrel na to zmluvu a dostal za jej vydanie zodpovedajúci honorár. Od ministra kultúry prišiel návrh, že ak by sme časti zbierky uvedenému „žiadatelovi“ dali k dispozícii, našla by sa možnosť zo strany ministerstva poskytnúť prostriedky na vydanie ďalšieho zväzku Bartókovej zbierky, teda jej tretieho dielu. Naším záujmom bolo pokračovať vo vydávaní Bartókovho diela. Aby sa táto „žiadost“ vyriešila, ministromi kultúry sme poskytli veľkoformátovú kópiu rukopisu tretieho dielu Bartókovej zbierky, v najvyššej digitálnej kvalite dosiahnuteľnej v tej dobe. Minister kultúry Slovenskej republiky mohol v Budapešti 21. 1. 2004 odovzdať maďarskému ministrovi kultúrneho dedičstva uvedenú časť kópie rukopisu. Na základe toho Ministerstvo kultúry poskytlo na našu žiadosť prostriedky na vydanie ďalšieho, 3. dielu Bartókovej zbierky. V tejto súvislosti padli aj dlhoročne opakované „pochybnosti“, či Bartókova zbierka v Matici slovenskej je jediným Bartókom autorizovaným dielom na vydanie, alebo nie. V tom čase už v Ústave hudobnej vedy SAV nebol záujem ani kapacity realizovať 3. diel Bartókovej edície – vzhľadom na už zdecimované etnomuzikologické oddelenie a jeho technickú a edičnú základňu. Vydania sa ujal Ing. Miroslav Ruttkay zo Združenia pre výskum tradičnej hudobnej a tanečnej kultúry, resp. Spoločnosť pre tradičnú hudbu Pro Musica s jej vydavateľstvom ASCO Art & Science – vydavateľstvo, ktoré realizovalo za posledných 20 rokov 47 muzikologických titulov, prevažne pre Ústav hudobnej vedy. Zhostilo sa vydania azda najdôležitejšej zbierky slovenských ľudových piesní posledných desaťročí – Bartókovho diela.

Všetky uvedené snahy o vydanie sa len nepriamo dotýkali diela Bartóka a neboli motivované vedeckými ani etickými hľadiskami. Napokon napriek uvedeným tendenciám vyšla zbierka plne podľa Bartókových predstáv.

Bartókovo dielo a návraty v 50. – 60. rokoch 20. storočia

Po vyjasnení právnych a odborných otázok a vedeckých náležitostí Bartókovej edície pokračovali práce na jej vydaní. Prácu sme začali v roku 1956 dlhším poby-

tom v Martine, kde sme s Ing. Slavomírom Motajom prepísali Bartókove zoznamy, spravili kópie fonogramov pre Ústav hudobnej vedy. Bola to prvá kópia fonografických valcov, uskutočnená od čias odovzdania zbierky Matici slovenskej Bartókom. Valce zostali neporušené a zachovali sa v relatívne dobrom technickom stave, vďaka čomu sme dostali prvý prepis jasne počuteľných nahrávok.

S vedúcim archívnych fondov Matice slovenskej Antonom Baníkom ako jedným zo spoluautorov Bartókovej zbierky sme uskutočnili rozhovory o jeho spolupráci a o Bartókových edičných zámeroch. V 80. rokoch 20. storočia sme v technickom laboratóriu Ústavu hudobnej vedy opätovne kópie upravili. Naše prepisy z roku 1956 sa vylepšili a digitalizovali. Na náš podnet sa Bartókove fonogramy v roku 1995 digitalizovali nanovo z pôvodných valcov. V spolupráci s Fonografickým archívom Rakúskej akadémie vied vznikol nový digitálny prepis, ktorý zrealizoval Dietrich Schüller, technik Franz Lechleitner a Gerda Lechleitnerová. Vytvorili aj nový podrobný zoznam valcov, ktorý obsahoval aj záznamy o ich technickom stave. Kópia tohto materiálu putovala do Matice slovenskej, resp. do Slovenskej národnej knižnice. Jej vylepšenú verziu, doplnenú o detailné a precízne technické informácie, uvádzame na s. 141 – 190 4. zväzku, pre budúce možné modernejšie a efektívnejšie zvukové kópie.

Osobné a umelecké aspekty začiatkov formovania zbierky

Zdravotný stav priviedol Bartóka v roku 1904 do Hrlice v Gemeri. Horské prostredie a stretnutie s ľudovou piesňou v dedinskom prostredí roľníkov, sedliakov a starostlivosť hostiteľov, rodiny Fischerovcov, kde Bartók býval, čoskoro prispeli k zlepšeniu Bartókovho stavu. Bolo to jeho nepriame, priame a aj náhodné stretnutie s maďarskou ľudovou piesňou prostredníctvom spevu Lidi Dósovej, pomocnice z Rumunska v dome Fischerovcov.

Kodály spomína, že podľa vlastných slov sa Bartók práve tu po prvý raz stretol aj so slovenskou ľudovou piesňou. Na základe tejto skúsenosti v roku 1906 uskutočnil Bartók piesňový výskum v piatich gemerských obciach, ktoré sa stali prvou cieľenou oblasťou Bartókových zápisov slovenských ľudových spevov. Prvé náhodné stretnutie so slovenskou ľudovou piesňou v roku 1904 ho v roku 1906 primalo vedome sa k nej vrátiť. Následný širší záujem venoval dvanástim slovenským obciam nitrianskej oblasti v rokoch 1907 – 1909, 1911 a 1917. Toto bol región, v ktorom zbierali piesne sčasti spolu aj s Kodályom, ktorý sa v tejto oblasti dlhodobo venoval piesňam v obciach s maďarským, slovenským a národnostne zmiešaným obyvateľstvom. Tekov a Hont poskytli Bartókovi v ďalších rokoch obraz spevného štýlu v slovenských podhorských obciach. Najintenzívnejšie výskumy v rokoch 1915 – 1918 (po koniec 1. svetovej vojny) patrili sčasti Banskobystrickému kraju, kde Bartók nahral a zapísal v krátkom čase 1 800 piesní.

Bolo to najmä vďaka šírke repertoáru speváčok a spevákov, u ktorých spravidla – ako uviedol sám Bartók – mohol zapísať viac piesní ako u spevákov pri výskume v Maďarsku a neskôr v Rumunsku. V obci Podkonice zapísal od jedinej speváčky

viac ako 500 piesní. Jeho skúsenosti na Slovensku však neboli náhodné: 50, 100 a viac zápisov piesní od jediného speváka bolo obvyklé aj pri výskumoch iných zberateľov. V 80. rokoch 20. storočia zdokumentovala pracovníčka etnomuzikologického oddelenia Ústavu hudobnej vedy SAV Júlia Kováčová po viacnásobných výskumoch v Záblatí pri Trenčíne od jedinej jednoduchej staršej ľudovej speváčky repertoár do 1 500 slovenských ľudových piesní.³¹

Priložená mapa a zoznam na s. 27 – 29 vyznačujú obce, v ktorých Bartók zbieral ľudové piesne do svojej zbierky. Medzi nimi sú aj uverejnené piesne z okolia Trenčína, ktoré Bartók prepísal z fonogramov Bélu Vikára.

Mapa nás informuje o tom, v akom období a v ktorých obciach Slovenska uskutočnil Bartók svoje výskumy i z ktorých regiónov piesne v jeho zbierke absentujú – napríklad z rozsiahlych regiónov východného Slovenska, zo severného Slovenska – okrem 4 obcí z nahrávok Bélu Vikára. Chýbajú dôležité časti južného a západného Slovenska aj s ich súvislými presahmi k slovenským menšinám v severnom Maďarsku. Slovensko bolo a podnes je krajina s pôvodne kontinuálne zachovávanými a regionálne diferencovanými spevnými tradíciami. Z toho dôvodu by sa žiadalo rovnomernejšie rozloženie výskumu po Slovensku so širším regionálnym zastúpením, ako to praktizovali od 60. rokov 20. storočia pracovníci Slovenskej akadémie vied. Bartókova zbierka je individuálnym konceptom mnohoročného výskumu vo vybraných regiónoch, so snahou dokumentovať dôležité charakteristické oblasti, medzi nimi aj stredného Slovenska. Bartók na tento región reagoval bezprostredne svojou hudobnou tvorbou v roku 1917 a v 20. rokoch 20. storočia.

Bartók svoje zbierky doplnil znalosťami a skúsenosťami zo stredoeurópskej spevnej tradície, obsiahnutej v už predtým uverejnených zbierkach. Neboli to len *Slovenské spevy*, ale využil aj ďalšie menšie zbierky zo Slovenska a predpokladal, že moravské a české vydania piesní doplnia jeho slovenskú zbierku pri porovnávaní so západoeurópskym spevným repertoárom. K ich doplneniu však chýbali vlastné zápisy zo západoslovenských regiónov. Tie nemohol nahradiť ani väčší počet slovenských ľudových piesní, ktoré uverejnil napríklad Leoš Janáček vo svojej moravskej zbierke,³² ani ďalšie oblasti na severozápadnom Slovensku, kde nahrával s Ruskou Jevgeniou Linevou, a na Kysuciach či v ďalších slovenských regiónoch. Pobádal a viedol svojich žiakov k zbieraniu piesní v priľahlých slovenských obciach. Tak vznikli súbory slovenských piesní (rozsahom podobné Bartókovej zbierke) od zberateľov, ako bola Františka Kyselková, Hynek Bíl, Martin Zeman, Anton Dobroslav Svoboda a ďalší. Tieto súbory zostali zatiaľ v rukopisoch, a preto sa Bartók musel obmedziť na porovnávanie svojho repertoáru s repertoármi starších edícií českých a moravských zbierok, ako ich cituje vo svojom vydaní. Zbierky Leoša Janáčka a jeho žiakov tvoria samostatnú kapitolu, ich súpisom sa od 80.

31 Filmová monografia: *Mária Zajacová*. Júlia Kováčová, Stanislav Dúžek. Bratislava : Ústav hudobnej vedy SAV, 1985, č. filmu 530; KOVÁČOVÁ, Júlia: Ľudová speváčka Mária Zajacová zo Záblatia. In: *Slovenský národopis*, roč. 32, 1984, č. 2, s. 260-283; KOVÁČOVÁ, Júlia: Pozoruhodná nositeľka piesňovej tradície v oblasti Trenčína – Mária Zajacová. In: *Musicologica slovacica*, roč. 10, 1985, s. 104-135.

32 JANÁČEK, Leoš: *Národní písně moravské v nově nasbírané*. Praha, 1899.

Abecedný zoznam obcí, z ktorých Béla Bartók zaznamenal slovenské ľudové piesne a použil ich vo svojej zbierke

Alphabetisches Verzeichnis der Gemeinden, aus denen Béla Bartók Slowakische Volkslieder aufzeichnete und in seiner Sammlung verwertete

Alphabetical Index of the villages from which Béla Bartók recorded Slovak folk songs and used them in his collection

Názov obce	Mesiac a rok záznamu	Počet zaznamenaných piesní	Okres (v r. 1965)	Župa (pôvodná)
Name der Gemeinde	Monat, Jahr der Aufzeichnung	Anzahl der aufgezeichneten Lieder	Bezirk (ab 1.1.1965)	Landkreis (ehem.)
Name of the Village	Month, Year of Recording	Number of Recorded Songs	District (from 1.1.1965)	County (former)
Badín	IV, 1915	25	Banská Bystrica	Zvolenská
Baračka (Bardoňovo)	IV, 1915	11	Nové Zámky	Nitrianska
Cinobaňa	IV, 1916	10	Lučenec	Zvolenská
Čierny Balog	VIII, XII, 1915, IV, 1916	189	Banská Bystrica	Zvolenská
Detvianska Huta	IV, 1916	3	Zvolen	Zvolenská
Dolné Lefantovce	? 1908-10	7	Nitra	Nitrianska
Domaša	?	2	Levice	Hontianska
Dražovce	XI, 1907; II, 1909; XI, 1917	112	Nitra	Nitrianska
Grlica (Hrlica)	VIII, X, 1906	127	Rimavská Sobota	Gemerská
Hiadel'	IV, VII, VIII, 1915	270	Banská Bystrica	Zvolenská
Horné Lefantovce	1909, 1911	53	Nitra	Nitrianska
Hrušové (Bzince pod Javorinou)	III, 1907	12	Trenčín	Nitrianska
Klátova Nová Ves	X, 1908	45	Topoľčany	Nitrianska
Klíž	X, 1908	11	Topoľčany	Nitrianska
Kostolné (Hontianske)	I, 1913; I, 1914; I, IV, 1915	339	Zvolen	Hontianska
Moravce				
Krokava	X, 1906	13	Rimavská Sobota	Gemerská
Ladice	1907; VI, 1914	2	Nitra	Tekovská
Lapáš	XI, 1907	24	Nitra	Nitrianska
Lišov	I, 1914	198	Zvolen	Hontianska
Lovásovice		11	Topoľčany	Nitrianska
Lopej (Podbrezová)	IV, 1916	2	Banská Bystrica	Zvolenská
Malá Lehota	VIII, 1918	42	Žiar nad Hronom	Tekovská

Názov obce	Mesiac a rok záznamu	Počet zaznamenaných piesní	Okres (v r. 1965)	Župa (pôvodná)
Name der Gemeinde	Monat, Jahr der Aufzeichnung	Anzahl der aufgezichneten Lieder	Bezirk (ab 1.1.1965)	Landkreis (ehem.)
Name of the Village	Month, Year of Recording	Number of Recorded Songs	District (from 1.1.1965)	County (former)
Medzibrod	VII, VIII, 1915	127	Banská Bystrica	Zvolenská
Nitra	XI, 1908; I, 1909	9	Nitra	Nitrianska
Osrbie	VII, VIII, 1915; IV, 1916	75	Banská Bystrica	Zvolenská
Podkonice	VII, 1915	102	Banská Bystrica	Zvolenská
Pohronská Polhora	I, IV, 1915	63	Banská Bystrica	Zvolenská
Poniky	I, VII, VIII, X, XI, 1915; I, 1916	638	Banská Bystrica	Zvolenská
Prenčov	I, 1914	31	Žiar nad Hronom	Hontianska
Preselany	1911	37	Topoľčany	Nitrianska
Priechod	IV, VII, 1915	73	Banská Bystrica	Zvolenská
Pukanec	I, 1913; I, 1914	19	Levice	Hontianska
Ratková	X, 1906	26	Rimavská Sobota	Gemerská
Ratkovské Bystré (Bojstrov)	X, 1906	63	Rimavská Sobota	Gemerská
Salakúzy (Sokolníky)	1911	27	Nitra	Nitrianska
Selce	IV, 1915	60	Banská Bystrica	Zvolenská
Veľká Slatina, Slatina nad Bebravou	VIII, 1909; VII, 1918	12	Topoľčany	Trenčianska
Trenčianske Teplice	VIII, 1909	4	Trenčín	Trenčianska
Valaská	1915; IV, 1916; XII, 1917	128	Banská Bystrica	Zvolenská
Veľká Lúka	IV, 1915	27	Zvolen	Zvolenská
Výčapy-Opatovce	1907, 1911	14	Nitra	Nitrianska
Žirany		1	Nitra	Nitrianska
		3044		

– 90. rokov 20. storočia venovali slovenskí zberatelia a muzikológovia.³³ Janáček a Bartók si pri jednom stretnutí vymenili svoje skúsenosti z výskumov v paralelných regiónoch, najmä na východnej Morave.

Slovenská ľudová hudobná tradícia sa už dávnejšie stretla so záujmom v Poľsku, napríklad u Bartókovho súčasníka Karola Szymanowského. Szymanowski si po viacročnom pobyte v Tatrách vo svojom známom baletu *Harnasie* [Zbojníci] z rokov 1929 – 1931 vybral ako hlavného hrdinu baletu Juraja Jánošíka a zodpovedajúci tatranský hudobný a tanečný štýl. Aj mladší skladatelia poľskej hudobnej moderny, napríklad Włodzimierz Kotoński a ďalší, sa pridali k zberateľom na Slovensku.

Bartók zaujímajúci sa o slovenské ľudové piesne mal pri ich spracovaní všeobecnejší zámer, keďže sa usiloval zasadiť ich do toho najširšieho stredoeurópskeho kontextu.

Analytická komparácia pri spracovaní slovenskej zbierky trvala Bartókovi 5 rokov. Využíval pritom svoje vlastné zápisy, ktoré prehľadne usporiadal a spracoval pomocou vlastných údajov a poznámok. Jeho zámer si vyžadoval odklon od subjektívnych prístupov, pričom použil prehľadné objektívne analytické identifikačné prvky ako súčasť každej ním uverejnenej piesne.

Medzi odovzdaním zväzkov Matici slovenskej a vytlačením 1. zväzku Bartókovej zbierky ubehlo 31 rokov, všetky tri zväzky boli k dispozícii až po 79 rokoch. Medzi prvotnou verziou a jej dnes definitívne ukončeným vydaním je časový hiátus 94 rokov čakania. Nie je to hra čísiel, ale doklad toho, koľko času a energie vynaložil nielen Bartók, ale aj editori na vydanie zbierky *Slovenských ľudových piesní*, od jej neľahkého zrodu, edičnej prípravy až po jej konečné vydanie. Ako sme už uviedli, v 20. storočí sa prehnali Európou dve zdrvivujúce vojny, ktoré Bartóka napokon vyhnali do emigrácie. Nemal už možnosť venovať sa svojim zbierkam, ovplyvniť svojou tvorbou vývoj európskej modernej hudby ani etnomuzikológie v širšom svetovom kontexte. Bartókove posledné slová boli: „odchádzam s plným batohom“.

Nové a staré trendy

V druhej polovici 19. storočia sa rapídne zmenilo chápanie piesňovej tradície a jej výskumu. Mladšie generácie hľadajú dnes u Bartóka jasné väzby medzi jeho zberateľskou a kompozičnou prácou. Komplexný zjednocujúci pohľad na Bartókovu vedecko-výskumnú prácu a hudobnú tvorbu priniesla práca Very Lamperto-

33 Porovnávaním Bartókovho súboru slovenských piesní a zbierok Janáčka a jeho žiakov sa zaoberali odborné práce Alexandra Móziho po štúdiách v Budapešti; Marián Minárik písal o Leošovi Janáčkovi a o jeho žiakoch v početných štúdiách (napríklad *Nahrávanie folklóru na území Slovenska*. In: *Hudobný život*, roč. 48, 2016, č. 1-2). Značná časť piesní v záznamoch pochádzala od slovenských žatevných robotníkov na Morave a v Čechách.

vej.³⁴ Klára Erdélyi-Molnárová vo svojej štúdii³⁵ zasa preskúmala osobitý štýl skladieb, inšpirovaných slovenskými piesňami. Vnútorňý základ Bartókovej hudby v mnohom čerpal z jeho zberateľskej praxe, z nej prúdila tá bezprostredná hudobná reflexia. Nie je to len vzťah medzi zápisom piesní a ich prenesením do novej partitúry. Pre skladateľa – ako to chápal Bartók – je základom bezprostredná vnútorná premena „prednesu“, nový živý dynamický výraz hudby v jeho skladbe. Skladateľ (či zberateľ) vníma a osvojí si vnútorný zmysel tejto inšpirácie a pretaví ho do podoby subjektívneho hudobného diela. Bartókove komentáre vlastných diel určené interpretom hovoria o ich obsahu a význame, pokiaľ sa netýkajú len technických detailov ich zvukovej realizácie. Bartók bol pri vnútornej charakteristike svojich skladieb mimoriadne zdržanlivý, ak nešlo o skutočnú, takmer kompozičnú analýzu diela. Preto skúmať, porovnávať a vydávať jeho dielo je viac, ako sa len zaoberať jeho notovým pozadím, ako ho vnímame a čítame.

Je nemalý rozdiel v tom, aký systém mohol Bartók použiť pri vedeckom spracovaní svojich zbierok na začiatku 20. storočia a aké možnosti máme k dispozícii dnes. Bartók svoje požiadavky a nároky v zbierke *Slovenských ľudových piesní* posunul na novú slovenskú a európsku zvukovú úroveň, zodpovedajúcu chápaniu hudobnej moderny. Aký systém si Bartók vybral na naplnenie analytických, klasifikačných a lexikálnych požiadaviek pri spracovaní a porovnávaní piesní vo svojich zbierkach?

Po troch vydaných zväzkoch by sme chceli v štvrtom diele priniesť celkový pohľad na Bartókovo dielo z hľadiska dobových požiadaviek, ktoré ho definovali vo veľmi nepokojnej Európe na prelome 19. a 20. storočia.

Bartók sám vyrastal v mnohonárodnom štátnom útvare, jeho vlastná rodina migrovala v mnohomenšinových mestách, kde získaval svoje vzdelanie. Sám sa hlásil k maďarskej národnej komunite a na svojej ceste za hudobným vzdelaním zvažoval získať ho vo Viedni. Jeho priateľ, bratislavský rodák Ernő Dohnányi, ktorý už študoval v Budapešti, ho prehovoril, aby zmenil rozhodnutie a šiel za vzdelaním do Budapešti. Bartókova životná cesta ako vedca, interpreta a skladateľa ho previedla po vlastnej národnej ceste, ku ktorej sa hlásil, do jemu známych menšinových oblastí. Naučil sa ich jazyk, osvojil si ich kultúru, a najmä chápanie ich hudby, ktorú preniesol do svojich skladieb. Získal si preto v každej komunite výnimočnú ľudskú a spoločenskú úctu. Výskum je vždy bezprostredným ľudským kontaktom, návratom do minulosti a pochopením aktuality živej tradície.

Je však problematické vypracovať vhodný a spoľahlivý spôsob záznamu tejto živej tradície. Problém s tým majú všetky klasifikačné systémy, ktoré narábajú so živou hudbou alebo s jej adekvátnymi zápismi. Preto vznikli a rozšírili sa rôzne systémy, ktoré zodpovedali vždy konkrétnej hudobnej kultúre Európy. Mali zaručiť adekvátne spracovanie, zodpovedajúcu objektivitu a spoľahlivosť zázna-

34 LAMPERT, Vera: *Népzene Bartók műveiben. A feldolgozott dallamok forrásjegyzéke. Magyar, szlovák, román, rutén, szerb és arab népdalok és táncok*. Budapest : Hagymányok Háza – Helikon Kiadó – Néprajzi Múzeum Zenetudományi Intézet, 2005.

35 ERDELYI-MOLNÁR, Klára: Bartók Béla Szlovák Népdalfeldolgozásainak dallamanyaga. Műhelytanulmány. In: *Magyar zene*, roč. 52, 2014, č. 4, február, s. 99-119.

mov. Rôzne etnomuzikologické školy mali rozdielne predstavy o spôsobe a zámere spracovania piesňovej tradície: chceli identifikovať historické a aktuálne hľadiská, národný a nadnárodný charakter. Z toho dôvodu vznikali v priebehu 20. storočia početné národné a regionálne systémy s vlastnými predstavami a cieľmi; smerovali od národného k univerzálnemu. Pre Bartóka bol národný a štýlový pohľad osobitým dominujúcim faktorom pri spracovaní ľudovej tradície. Istým spôsobom doň prenášal vlastný individuálny umelecký pohľad, cítenie a chápanie tejto tradície. Je to pochopiteľné, lebo bol predovšetkým skladateľom.

Svojím výskumom a dielami vytvoril Bartók tri veľké národné piesňové fondy – v Maďarsku, na Slovensku a v Rumunsku –, záväzné pre novodobé chápanie ľudovej hudby v prvých dvoch decéniách 20. storočia. Štrukturálna analýza týchto fondov smerovala k detailnej národnej identifikácii piesňových zbierok. V prvom decéniu 20. storočia sa z týchto fondov stal akýsi vedecko-výskumný základ, ako to bolo aj v prípade slovenskej zbierky. Európsky vývoj však smeroval čoraz výraznejšie k novým diferencovanejším systémom, k odhaleniu ich pôvodu a vnútornej integrity. Bartók si pre spracovanie svojich zbierok vybral analytický a klasifikačný systém fínskeho muzikológa Ilmari Krohna, pomocou ktorého zamýšľal určiť rozdiely medzi piesňami a identifikovať ich melodické varianty.³⁶

Bartók použil systém niekoľkých základných znakov na vytvorenie piesňových skupín: počet častí, blízke motívy, ich forma, druhy rytmu, dĺžka a rozmiestnenie motívov a pod. Pomocou nich rozlíšil typy melódií slovenských ľudových piesní. Systém zdôvodňuje a detailne opisuje jeho možnosti v I. zväzku svojej zbierky (1959, s. 29 a ď.).

Bartók a jeho dlhodobo nevydávané základné zbierky nemali možnosť zohrať v celkovom vývoji etnomuzikológie takú centrálnu úlohu, aká im prináleží. Zatiaľ čo sme Bartókovu zbierku vydávali bezo zmien v jej pôvodnej podobe, došlo v 50. – 60. rokoch 20. storočia k jej paralelnému spracovaniu inými klasifikačnými systémami s odlišnými výsledkami. Bartókova zbierka sa tak stala súčasťou súboru 20 000 slovenských piesní. K pôvodnej Bartókovej zbierke sme pri jej vydaní pripojili prehľadné tabuľky pre lepšiu orientáciu čitateľa a používateľa neľahko sledovateľného Bartókovho vydania, v I. diele na s. 115 – 124, v II. diele na s. 787 – 809 a v III. diele na s. 731 – 752.

Je zrejmé, že medzi použitými analytickými a edičnými systémami boli kvôli časovému odstupu vyše 50 rokov značné rozdiely. Všetky svojím spôsobom smerovali k podobným alebo zhodným výsledkom, k prehĺbenému poznaniu piesní, ktoré boli ich predmetom. Naším aktuálnym zámerom je charakterizovať a opísať Bartókovu zbierku s jej špecifickými poznatkami, zhrnutými v 4 zväzkoch, čím je dielo po jednom storočí od svojho vzniku uzatvorené. Je to spojenie medzi včerajškom a dneškom, ako je tomu s každým historickým vedeckým dielom. Jeho výsledky zaručujú, že je aktuálne celé desaťročia ako predmet poznania slovenskej ľudovej hudobnej tradície, a to z obdobia spreď niekoľkých decénií, na Slovensku,

36 KROHN, Ilmari: Welche ist die beste Methode um Volks- und volkstümliche Lieder nach ihrer melodischen (nicht textlichen Beschaffenheit) lexikalisch zu ordnen? In: *Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft* 4, 1902 – 1903, s. 643–660.

a najmä v obciach, ktoré Bartók osobne navštívil. Predmet, čas a veda sú rôzne aspekty, cez ktoré môžeme hľadať porozumenie tejto tradície. Pokiaľ ide o vedu, slovenská etnomuzikológia prešla dlhou a premenlivou cestou, ktorej sa môžeme dotknúť len v krátkom skôr biografickom a bibliografickom zmysle.

Na Slovensku sa od polovice 19. storočia výskum sústredil na tonálne a rytmické systémy ľudových piesní, ako sa nimi zaoberal už Milan Lichard. Bibliograficky tieto prístupy zhrnul Juraj Potúček.³⁷ Jozef Kresánek (1951)³⁸ vsadil ľudové piesne do historických a štrukturalisticky chápaných súvislostí. Rozšíril pohľad na ne o sociálno-kultúrny základ a spojil s podnetmi českej a nemeckej hudobnej teórie. Publikácia editorov Elscheková-Stankovičová – Elschek³⁹ zdôraznila stredoeurópske väzby diferencované podľa ich hudobnoštýlového vývoja.⁴⁰ Bola to podstatne rozsiahlejšia analýza, ktorá sa v ďalšom vývoji v hudobno-analytických parametroch rozšírila do 25 samostatných hudobných a 5 textových hľadísk.

K ich zmene a k aktualizácii v nemalom rozsahu prispeli práce československých a slovenských národopisných organizácií a akademických inštitúcií.⁴¹ Výrazným krokom k nim bola konferencia v Budapešti v roku 1964 v rámci International Folk Music Council (UNESCO) s dvomi základnými témami: *Folk Music and Music History* [Ľudová hudba a dejiny hudby] a *Methods of Classification and Lexicographical Arrangements of Tunes in Folk Music Collections* [Metódy klasifikácie a lexikografické úpravy melódií v zbierkach ľudovej hudby], v rámci ktorej bolo prezentovaných 15 príspevkov zo 14 krajín.⁴² Okrem toho v osobitom čísle IFMC vyšiel príspevok k analytickým systémom.⁴³ Diskusie k uvedenej téme na konferencii demonštrovali existenciu rozdielnych názorov a systémových protikladov. František Poloczek z Ústavu hudobnej vedy SAV vyslovil na zasadnutí v Budapešti pozvanie na pokračovanie diskusie v Bratislave, v Ústave hudobnej vedy SAV v nasledujúcom roku 1965. Stretnutie sa uskutočnilo a súčasne bola v Bratislave založená *Študijná skupina pri IFMC* (UNESCO), ktorá k tejto téme do roku 1988 uskutočnila prinajmenšom 11 zahraničných zasadnutí so zodpovedajúcimi samostatnými špecializovanými klasifikačnými témami a vydanými zborníkmi. Analytické a technické aspekty sa stali jednou zo základných tém etnomuzikolo-

37 LICHARD, Milan: *Príspevky k teórii slovenskej ľudovej piesne*. Turčiansky sv. Martin : Matica slovenská, 1934.

38 KRESÁNEK, Ref. 28.

39 ELSCHÉKOVÁ-STANKOVIČOVÁ – ELSCHÉK, Ref. 9.

40 ELSCHÉK, Oskár: Stilbegriff und Stilschichten in der slowakischen Volksmusik. In: *Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, roč. 20, 1978, s. 253-303; ELSCHÉKOVÁ, Alica: Vývin metód etnomuzikologickej analýzy. In: *Informácie Slovenskej národopisnej spoločnosti*, roč. 2, 1974, s. 41-57; HOŠOVSKIJ, V.: Katalogizačná analýza. Algoritmus úplného formalizovaného popisu. In: *Informácie Slovenskej národopisnej spoločnosti*, Bratislava, 1974, s. 59-79.

41 VETTERL, K. – GELNÁR, J.: K otázkám písňové katalogizace nápevů. In: *Zprávy Společnosti československých národopisců při ČSAV a Slovenské národopisné společnosti při SAV*, č. 1 – 2, s. 13-21.

42 ELSCHÉKOVÁ, Alica: General Considerations on the Classification of Folk Tunes. In: *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, roč. 7, 1965, 1 – 4, s. 259-262.

43 ELSCHÉKOVÁ, Alica: Methods of classification. In: *Seventeenth Annual Conference of the IFMC in Budapest in 1964*, s. 64-96; ELSCHÉKOVÁ, Alica: Methods of classification of folk tunes. In: *Journal of the International Folk Music Council*, roč. 18, 1966, s. 56-76.

gického vývoja. Žiaľ, v 60. rokoch rozsiahle Bartókove práce ešte neboli k dispozícii v plnom rozsahu, a preto nemohli byť predmetom hlbšej a širšej diskusie. V popredí stála viac Bartókova novátorská hudobná tvorba a poznatky z jeho postupne spracovávaných zbierkových fondov. Etnomuzikologická iniciatíva bola založená na nových systémoch analýz ľudových piesní.⁴⁴ Ich význam spočíval v porovnávaní výsledkov z rôznych systémov. V ďalšom desaťročí sa stali významnou súčasťou stratégií, ktoré sa používali v etnomuzikológii v Európe a v zámorí.⁴⁵

Po tradičných základoch systémov nasledovala technizácia ich fondov: aplikácia diernoštítkového systému, ich matematizácia a digitalizácia spracovaných fondov.⁴⁶ Podľa Bartókovho vzoru (najmä podľa jeho uverejnených štúdií) boli dôkladne prepracované a porovnané súbory v širších stredoeurópskych fondoch a novými technológiami spracované všetky 4 zväzky Bartókovho diela ako porovnávací analytický projekt, bez toho, aby boli jeho výsledky využité alebo vsunuté do vlastného vydania Bartóka. Bartókovo dielo a ďalšie slovenské vydania, vrátane niekoľkých moravských a českých zbierok, spracovali v celkovom rozsahu viac ako 20 000 piesní. Uložené boli vo viacerých prehľadných samostatných tabuľkových zostavách rôzneho systému a funkcie. Táto práca ako každý podobný systém mala experimentálny charakter v tom, že okrem tabuliek s hudobnými zápismi vznikli samostatné doplnkové súbory, v ktorých sa osobitne triedili texty piesní, ich obsahová časť, vzhľadom na to, že ľudová pieseň je spojením bipolárnych fenoménov hudby a slova. Oba sa spracovali nielen z hľadiska dvoch rozdielnych aspektov, ale aj oddelenými inštitúciami a vedecko-výskumnými systémami. Bartók sa ich vzťahmi zaoberá v častiach pomenovaných *Poznámky k ľudovým piesňam*. V nich sú obsiahnuté prednesové zmeny a doplnky, v ktorých sa Bartók odchýlil od tradičných záznamov.

Význam Bartókovho jedinečného diela v prvých decéniách 20. storočia spočíval v chápaní tradičnej hudby v jednotnom edičnom koncepte ponad všetky národné a nacionalistické predsudky. Hudba a jej umelecké a kultúrno-sociálne prejavy stáli u Bartóka v popredí ako obraz spoločenstva jednoduchých roľníkov, sedliakov či pastierov. Chápal ich piesne ako súčasť ich každodenného voľného a konvenciou neviazaného života. Vnímal ľudovú pieseň ako umelecký hudobný artefakt, ktorý prirovnal k Bachovej hudbe ako k najvyššej méte hudobného umenia.

Bartók bol na jednej strane tvorcom vlastnej vedecko-výskumnej koncepcie, ktorú zhrnul vo svojich dielach. Súčasne ukázal širšiu a zodpovednejšiu cestu do

44 ELSCHKEOVÁ, Alica: Základná etnomuzikologická analýza. In: *Hudobnovedné štúdie*, roč. 6, 1963, s. 117-178; ELSCHKEOVÁ, Alica: Technologie der Datenverarbeitung bei der Klassifizierung von Volksliedweisen. In: *Methoden der Klassifikation von Volksliedweisen*. Oskár Elschek, Doris Stockmann (eds.). Bratislava : Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften, 1969, s. 93-122. Práca obsahuje početné spájajúce tabuľky k rôznym typom klasifikácií a výsledky zhŕňa diernoštítkovými zostavami a digitálnymi tabuľkami na s. 107-111.

45 ELSCHKEOVÁ, Alica: Systematisierung, Klassifikation und Katalogisierung von Volksliedweisen. In: *Handbuch des Volksliedes*. Band II. *Historisches und Systematisches – Interethnische Beziehungen – Musikethnologie*. Rolf Wilhelm Brednich, Lutz Röhrich, Wolfgang Suppan (eds.). München : Wilhelm Fing Verlag, 1975, s. 549-582.

46 Musikklassifikationen und EDV. 6. Seminarium Ethnomusicologicum Abstracts Bratislava 1975.